

УДК 94(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-4>

Іван ПОПЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-8016-347X

*аспірант кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Київ, Україна) popchenko_ivan@meta.ua*

ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ СКАУТСЬКОГО РУХУ: ВПЛИВ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

У статті здійснено аналіз передумов зародження скаутського руху з урахуванням його впливу на соціалізацію та виховання молоді й утвердження даних тенденцій у подальшому. Визначено, що основоположні принципи, спираючись на які діє та розвивається скаутинг, було закладено 1908 року англійським офіцером розвідки Р. Бейден-Пауеллом у його книзі «Скаутинг для хлопців». Після публікації дана праця не просто привернула увагу широкої аудиторії: молоді люди у Великій Британії, США, а потім і в інших країнах почали організовувати скаутські патрулі, реалізуючи на практиці ідеї Р. Бейден-Пауелла. Відповідно, скаутинг дуже швидко перетворився на всесвітній юнацький рух, який займається фізичним, духовним і розумовим розвитком молодих людей так, щоб молодь могла посісти конструктивне місце у суспільстві. Дані завдання досягаються завдяки неформальній освіті в поєднанні із заняттями на відкритому повітрі – завдяки використанню алгоритму роботи, котрий нині йменується скаутським методом. За більш як столітню історію скаутинг не тільки не втратив, а й розширив свій авторитет найбільшого в світі молодіжного руху, спрямованого на соціалізацію та виховання дітей і молоді. Ключові принципи скаутингу відображено в документах Всесвітньої організації скаутського руху (ВОСД) та національних скаутських організацій. Усі вони відзначають первинне значення рівноправності дорослих та дітей у рамках однієї скаутської організації, котра вважається не тільки соціально-педагогічним, а й соціокультурним феноменом. Тому наразі в Україні слід ліквідувати утилітарний підхід влади до таких молодіжних організацій і рухів та не допускати їхнього ігнорування, адже це може стати причиною їх відмови від активних позицій у суспільному житті або небажання співпрацювати з державними структурами на користь розвитку вітчизняного суспільства.

Ключові слова: скаутський рух, Бейден-Пауелл, скаутинг, молодь, соціалізація.

Ivan POPCHENKO,

orcid.org/0000-0002-8016-347X

*Graduate student at the Department of Source Studies and Special Historical Disciplines
National Pedagogical Drahomanov University
(Kyiv, Ukraine) popchenko_ivan@meta.ua*

PREREQUISITES FOR THE BEGINNING OF THE SCOUT MOVEMENT: ITS INFLUENCE ON SOCIALIZATION AND EDUCATION OF THE YOUTH

The article analyzes prerequisites for the beginning of the scout movement in view of its influence on socialization and education of the youth and development of these trends in the future. Scouting operates and develops on the basis of its fundamental principles which were laid down by the English intelligence officer R. Baden-Powell in his book 'Scouting for Boys' in 1908. After its publication, this work drew attention of a wide audience: young people in Great Britain, the US, and then in other countries began organizing scout patrols, while putting R. Baden-Powell's ideas into practice. Accordingly, scouting quickly turned into a worldwide youth movement being engaged in physical, spiritual and mental development of young people in order them to take a constructive place in the society. These tasks are fulfilled due to combined use of non-formal education and outdoor activities – in fact, thanks to the use of the algorithm to be now called the scout method. For more than a hundred years of history, scouting has not only lost, but has also expanded its authority as the largest global youth movement aimed at socializing and educating children and youth. The key principles of scouting are reflected in the documents of the World Organization of the Scout Movement (WOSM) and national scout organizations. All of them note the primary importance of the equality of adults and children within the framework of one scout organization which is considered both a socio-pedagogical and a socio-cultural phenomenon. Therefore, Ukraine should eliminate the utilitarian approach of its authorities to such youth organizations and movements and does not allow their ignoring: otherwise, this may make them refuse from active positions in public life or show unwillingness to cooperate with state structures for the benefit of development of the national society.

Key words: scout movement, Baden-Powell, scouting, youth, socialization.

Постановка проблеми. Ще на зорі ХХ століття в провідних державах світу почали активно складатися соціально-економічні, політичні й педагогічні передумови формування і подальшого розвитку молодіжних громадських рухів та організацій. Суспільні трансформації того часу, розвиток демократичних принципів і необхідність дотримання прав людини перетворили питання виховання та навчання на предмет обговорення еліт, а роль інтелігенції почала вбачатися в усуненні елементарного невігластва населення. Молодіжні громадські рухи й організації інституціоналізувалися в рамках широкого спектру «дитячих літніх колоній», «травневих спілок», «товариств взаємодопомоги» тощо, функціонування яких довело суттєву ефективність об'єднань дітей і молоді як окремого засобу виховання. Відтак, нові форми роботи з підлітками почали з'являтися на базі різноманітних соціальних інститутів – армії і церкви, політичних об'єднань і партій, професійних спілок й опікунських фондів, шкіл та інших закладів освіти, – практично підвищуючи роль молодіжного руху та його виховне значення, адже в даних системах дорослий і підліток могли взаємодіяти в рамках єдиного педагогічного процесу. Такі педагогічні новації послужили основою для різноманітних дитячих, підліткових об'єднань, чи не найважливішими з яких стали осередки скаутського руху, що виріс, спираючись на ідею виховання підлітка як майбутнього відважного розвідника-скаута.

Аналіз досліджень. Під час вивчення впливу скаутського руху на соціалізацію та виховання молоді було розглянуто напрацювання основоположника скаутингу – Р. Бейден-Пауелла, – а також праці українських і зарубіжних учених, серед яких Г. Андреєва, І. Кон, О. Корнієвський та В. Якушик, Н. Харченко, Я. Щепанський тощо.

Метою статті є аналіз передумов зародження скаутського руху з урахуванням його впливу на соціалізацію та виховання молоді й утвердження даних тенденцій у подальшому.

Виклад основного матеріалу. Нині об'єднання скаутського типу посідають чільне місце серед дитячих і молодіжних громадських об'єднань та організацій, котрі більш ніж за 100 років існування довели свою ефективність як виховний рух, що здатний паралельно підсилювати наявні соціальні інститути в процесі роботи з юнацтвом. В Україні також нараховується чимало об'єднань і організацій скаутського типу як загальнонаціонального (наприклад, скаутська організація України «Пласт»), так і місцевого чи регіонального значення. На глобальному рівні скаутинг існує у вигляді Всесвітньої організації скаутського руху

(ВОСР), членами якої є визнані національні скаутські організації. Всесвітній скаутський рух охоплює понад 50 мільйонів осіб, серед яких близько 30 мільйонів – діти віком від 11 до 16 років (Харченко, 2020: 247).

Основоположні принципи, спираючись на які діє та розвивається скаутинг, заклали 20 хлопців – учасників експериментального табору, що був організований англійським офіцером розвідки Р. Бейден-Пауеллом на початку серпня 1907 року на острові Браунсі у графстві Дорсет у Великій Британії. Цей табір мав великий успіх, а його ініціатор переконався, що обрані ним підходи та методи виховання є дієвими й привабливими для молоді. Відповідно, вже в січні 1908 року Р. Бейден-Пауелл опублікував перше видання книги «Скаутинг для хлопців» (Баден-Пауелл, 1908), котра блискавично здобула успіх і з того часу була продана в кількості, що перевищує 100 мільйонів копій, ставши таким чином однією з найзатребуваніших книг у світі. Підготувавши дану роботу, Р. Бейден-Пауелл первинно мав намір розробити метод виховання хлопців, який могли б взяти на озброєння молодіжні організації того часу, приміром, «Бригада хлопців» або Юнацька християнська асоціація (англ. – *Young Men's Christian Association* – *YMCA*). Однак, на подив автора, після публікації книги молодь почала об'єднуватися в організацію, яка згодом стала одним із найбільших добровільних молодіжних рухів у світі.

У результаті успіху «Скаутингу для хлопців» виник рух, який швидко і, здавалося б, сам собою прийняв назву «Бойскаути». До 1909 року згадану книгу було перекладено п'ятьма мовами, а на Скаутський зліт у Лондоні зібралося понад 11 000 скаутів. Після того, як Р. Бейден-Пауелл провів відпустку в Південній Америці, Чилі стала однією з перших країн поза межами Британської імперії, в якій з'явився скаутинг. Коли в 1910 році він відвідав Канаду та Сполучені Штати Америки, скаутський рух почав ще швидше ширитися теренами цих країн, а пізніше набув глобального характеру (*How Scouting Grew*). Скаутський рух сьогодні – це всесвітній юнацький рух, який займається фізичним, духовним і розумовим розвитком молодих людей так, щоб молодь могла посісти конструктивне місце у суспільстві. Дані завдання досягаються неформальною освітою в поєднанні із заняттями на відкритому повітрі – по суті, використанням алгоритму роботи, котрий нині йменується скаутським методом.

Як людині з бойовим досвідом, Р. Бейден-Пауеллу доводилося командувати солдатами, які не мали навичок виживання в природних умовах.

Тому офіцер і вирішив опублікувати довідник для молодих читачів із метою їх підготовки до самостійного та автономного життя на природі. Відтак, перебуваючи в експериментальному таборі на острові Браунсі, хлопці обходилися без допомоги дорослих, граючи в різні ігри, вчилися розводити багаття та розрізняти сліди тварин і голоси птахів. Кожен із них мав досягнути, як може вижити в дикій природі, задовольняючись малим; бути спостережливим, витриманим, дисциплінованим; виховати в собі готовність допомогти іншим і патріотизм.

Для дітей, які перебували в таборі, було продумано спеціальний розклад. Першого дня хлопці розподілялися на патрулі – по 6-8 осіб у кожному, – за якими закріплювалися конкретні обов'язки. Наступного дня вони вчилися жити в умовах табору. Третій та четвертий дні були присвячені вивченню природи, рослин, слідів тварин і птахів, зоряного неба. Протягом п'ятого дня Р. Бейден-Пауелл розмовляв із хлопцями про лицарство та його атрибути – честь, вірність королю, ставлення до жінки. Шостий день було присвячено набуттю навичок першої допомоги та дій під час екстремальних ситуацій. На сьомий день хлопці знайомилися з історією Великої Британії, правами та обов'язками підданих Його Величності. Протягом останнього, дев'ятого, дня учасники табору грали і змагалися між собою. Крім того, Р. Бейден-Пауелл щодня розмовляв із хлопцями біля багаття, організовував цікаві ігри та змагання, які давали можливість застосувати отримані ними знання на практиці. Велике значення в таборі надавалося символам і відзнакам. Усі його учасники мали значок – латунну лілію, – а після успішного проходження випробувань на вміння читати сліди, в'язати вузли і т. д., хлопці отримували ще один значок, а також свисток із написом «Будь готовий!». Коли вони досягали вищих результатів, їм вручали шийні хустки-краватки кольору «хакі» (How Scouting Grew).

Спостерігаючи за поведінкою підлітків, вивчаючи спеціальну літературу, Р. Бейден-Пауелл дійшов висновку, що для підліткового віку характерні потяг до пригод і досліджень, бажання «привласнювати» певну територію й облаштовувати її, виходячи зі своїх інтересів та потреб, схильність до об'єднання в групи чи дружні компанії. Підлітковий вік характеризується різким стрибком у фізичному, когнітивному й психосоціальному розвитку, основний зміст та специфіку якого визначає перехід від дитинства до дорослості. Соціальна активність підлітка спрямована на засвоєння норм, цінностей, способів поведінки,

притаманних світу дорослих. Однак трансформація старих психологічних структур, що відповідають підлітковому віку, та утвердження нових, притаманних «світу дорослих», відбувається непросто, а часом і болісно. Самосвідомість підлітка, який почувається дорослим, нерідко суперечить ставленню до нього оточуючих. Підліток претендує на нові права у взаєминах із дорослими – на довіру, повагу, визнання самостійності. Він обмежує права дорослого приймати рішення щодо нього, намагаючись розширювати власні. В такому новому, багатшому на соціальні ролі просторі, підліток бажає випробувати своє «Я», утвердитися в нових для нього особистісних якостях, набути нової ідентичності. Це можна здійснити за умови розширення спектру можливостей, що надаються йому самим середовищем. І, якщо середовище багате на пригоди, походи, ігри, фантазії, підліток отримує можливість утвердитися в нових, «дорослих» якостях.

Як результат, після публікації книги «Скаутинг для хлопців» ця праця не просто привернула увагу широкої аудиторії: молоді люди у Великій Британії, а потім і в інших країнах почали організовувати скаутські патрулі, реалізуючи на практиці ідеї Р. Бейден-Пауелла. Книга, яка по суті була задумана як посібник для допомоги дитячим і молодіжним організаціям, одночасно перетворилася на підручник нового, всесвітнього руху – скаутингу (Корнієвський, Якушик, 1997). Останній достатньо швидко зайняв одне з провідних місць у процесі соціалізації молоді, адже допомагав задовольнити одну з провідних потреб підлітків – отримати можливість довірчого спілкування з однолітками. Перебування в групі однолітків дає підлітку впевненість у тому, що він не самотній і його друзі мають однакові тривоги та мрії. Тож саме завдяки спільним ініціативам у рамках скаутського руху у підлітків посилюється відчуття команди, а прийняті на груповому рівні ритуали, правила, знаки, особлива система оповіщення тощо формують почуття захищеності. Тобто, узагальнивши досвід роботи табору на острові Браунсі в книзі «Скаутинг для хлопців», Р. Бейден-Пауелл урахував усі перераховані переваги командної роботи скаутів, запропонувавши світові насправді новаторську виховну систему, чи відомий повсюдно скаутський метод.

У наш час скаутський метод активно використовується задля впровадження соціалізації молоді – багатогранного процесу «олюднення» людини, який включає і педагогічні умови, і саме входження індивіда в соціальне середовище, таким чином передбачаючи соціальне пізнання,

соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності та репрезентуючи предметний світ і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, правил і обов'язків, активну перебудову навколишнього світу, зміни та якісне перетворення самої людини, а також її усебічний і гармонійний розвиток (Парьгин, 1967: 165). На думку Г. Андреевої, «соціалізація – це двосторонній процес, який містить, з одного боку, механізми засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження до соціального середовища та систему соціальних зв'язків, а, з іншого, – способи активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності й інтенсивного включення до соціального середовища (Андреева, 1988: 276). Розглядаючись як механізм засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи суспільних ролей та відносин (Кон, 1988: 22), соціалізація набула особливого значення в Україні як окремий феномен у 80-90-х роках ХХ століття. Протягом даного періоду питання соціалізації розглядалися переважно через проблеми політичного виховання, політичного навчання та освіти. Однак, активне відродження скаутського руху дозволило вітчизняним науковцям розширити перелік праць, котрі пов'язують соціалізацію з психолого-виховними аспектами розвитку молоді.

У процесі соціалізації активність особистості, її досвід і свідомість піддаються зовнішнім впливам таких факторів як засоби масової інформації, міжособистісне спілкування, політичні тенденції, середовище праці. Класична теорія соціалізації детермінує ці чинники в рамках поняття «агенти соціалізації», які дослідниками сприймаються як «люди, установи, відповідальні за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей» (Коджаспирова, Коджаспиров, 2000: 138). До безпосередніх агентів соціалізації належать держава, політичні партії, громадські рухи, політичні еліти та лідери, сім'я, система освіти і церква, професійні та студентські організації, культурні й спортивні об'єднання, молодіжні товариства. На думку О. Корнієвського та В. Якушика, молодіжні організації є одним із компонентів суспільно-політичної системи, представленої певним чином організованими молодіжними товариствами (в тому числі політичними силами), які тією чи іншою мірою усвідомлюють свою специфічність – особливості свого місця й ролі у суспільстві та власні інтер-

еси, – здійснюють певну діяльність, спрямовану на реалізацію цих інтересів, а також на утвердження своєї специфічності та унікальної ролі в соціумі (Корнієвський, Якушик, 1997: 7). Однак у контексті розгляду специфіки молодіжного руху як прояву соціальної активності молодіжні організації варто вважати масовою формою вираження соціальної активності молоді, яка спрямована на зміну (збереження та зміцнення) системи існуючих цивільних відносин (Арефьев, 1988).

Висновки. Відповідно, можемо стверджувати, що за більш як столітню історію скаутинг не тільки не втратив, а й розширив свій авторитет найбільшого в світі молодіжного руху, спрямованого на соціалізацію та виховання дітей і молоді. Скаутський рух навчає та виховує молодь за допомогою скаутського методу, розробленого Р. Бейден-Пауеллом, тобто опосередковано, через дорослих керівників і помічників, які нарівні з дітьми входять до скаутських організацій і скаутського руху. З часом принципи скаутингу отримали подальший розвиток і знайшли відображення у документах Всесвітньої організації скаутського руху (ВОСД) та національних скаутських організацій.

Рівноправність дорослих та дітей у рамках однієї скаутської організації – унікальний феномен. Крім скаутських, складно знайти інші подібні організації, де така співпраця була б закріплена де-юре і де-факто. Тому скаутський рух і скаутські організації являють собою не тільки соціально-педагогічний, а й соціокультурний феномен – свого роду симбіоз аполітичності та потужної ідеологічної бази, суспільної ваги, впливу та індивідуальності підходу до кожного члена, космополітичності міжнародних зв'язків і патріотизму. Після здобуття Україною незалежності скаутинг поклав початок процесу залучення певної частини суспільства до загальної сфери інтересів і взаємовідносин. У той самий час, нині очевидна недооцінка ролі скаутських та інших подібних громадських організацій і рухів із боку держави й суспільства загалом. Тому наразі в Україні слід ліквідувати утилітарний підхід влади до таких молодіжних організацій і рухів та не допускати їхнього ігнорування, адже це може стати причиною їх відмови від активних позицій у суспільному житті або небажання співпрацювати з державними структурами на користь розвитку вітчизняного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Социальная психология. 2-е изд., доп. и перераб. Москва: Изд-во МГУ, 1988. 429 с.
2. Арефьев А. Л. Международное молодежное движение: вопросы теории и методологии. Москва: Наука, 1988. 180 с.

3. Баден-Пауэлл Р. Юный разведчик. Санкт-Петербург: Гл. упр. Ген. штаба, 1908. 282 с.
4. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва: Изд. центр «Академия», 2000. 176 с.
5. Кон И. С. Ребенок и общество. Москва: Наука, 1988. 270 с.
6. Корнієвський О. Я., Якушик В. М. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні. Київ: Київське братство, 1997. 240 с.
7. Парыгин Б. Д. Социальная психология как наука. Ленинград: Ленинград, 1967. 261 с.
8. Харченко Н. Символи та атрибутика у Пласті: українська лицарська традиція. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. № 24. Кн. 2. С. 245-260.
9. Щепанский Я. Элементарные понятия социологии. Москва: Прогресс, 1969. 240 с.
10. How Scouting Grew. *Scouts*. URL: <https://www.scouts.org.uk/about-us/our-history/how-scouting-grew/>.

REFERENCES

1. Andreeva G. M. Sotsialnaia psikhologiya [Social Psychology]. 2-e izd., dop. i pererab. Moscow: Publishing House of Moscow State University, 1988. 429 p. [in Russian].
2. Arefev A. L. Mezhdunarodnoie molodezhnoie dvizheniie: voprosy teorii i metodologii [International Youth Movement: Issues on Theory and Methodology]. Moscow: Nauka, 1988. 180 p. [in Russian].
3. Baden-Powell R. Yunyi razvedchik [Scouting for Boys]. St. Petersburg: Main Directorate of the General Staff, 1908. 282 p. [in Russian].
4. Kodzhaspirova G. M., Kodzhaspirov A. Yu. Pedagogicheskii slovar: Dlia stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. Zavedenii [Pedagogical Dictionary: For Students of Higher and Secondary Pedagogical Educational Institutions]. Moscow: Publishing House 'Academiia', 2000. 176 p. [in Russian].
5. Kon I. S. Rebenok i obshchestvo [A Child and the Society]. Moscow: Nauka, 1988. 270 p. [in Russian].
6. Korniiievskii O. Ya., Yakushyk V. M. Molodizhnyi rykh ta politychni obiednannia v suchasni Ukraini [The Youth Movement and Political Associations in Modern Ukraine]. Kyiv: Kyivske Bratstvo, 1997. 240 p. [in Ukrainian].
7. Parygin B. D. Sotsialnaia psikhologiya kak nauka [Social Psychology as a Science]. Leningrad: Leningrad, 1967. 261 p. [in Russian].
8. Kharchenko N. Simvoli ta atributyka u Plasti: ukrainska lytsarska tradytsiia [Plast's Symbols and Attributes: Ukrainian Knight Tradition]. *Theoretical and Methodological Problems of Fostering Children and Young Pupils*. 2020. No. 24. Vol. 2. P. 245-260. [in Ukrainian].
9. Shchepanskii Ya. Elementarnyie poniatiia sotsiologii [Elementary Concepts of Sociology]. Moscow: Progress, 1969. 240 p. [in Russian].
10. How Scouting Grew. *Scouts*. URL: <https://www.scouts.org.uk/about-us/our-history/how-scouting-grew/>. (Дата звернення: 15.11.2022).